

УДК: 376.1–056.26–056.3

Т.В. Золотарьова
zolotareva_sumy@mail.ru

МЕТОДИКА СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ УМІННЯ ВИКОРИСТОВУВАТИ ПРАВИЛА СТВОРЕННЯ КОМПОЗИЦІЇ В ПРОЦЕСІ ТЕМАТИЧНОГО МАЛЮВАННЯ

Відомості про автора: Тетяна Золотарьова, викладач кафедри корекційної та інклюзивної освіти Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, Суми, Україна. E-mail: zolotareva_sumy@mail.ru

Contact: Tatiana Zolotaryova, teacher of department of correctional and inclusive education, Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, Sumy, Ukraine. E-mail: zolotareva_sumy@mail.ru

Золотарьова Т.В. Методика стимулювання розвитку в молодших школярів уміння використовувати правила створення композиції в процесі тематичного малювання. У статті пропонується методика стимулювання розвитку в молодших школярів уміння використовувати правила створення композиції в процесі тематичного малювання. В основі методики лежать принципи синергетики, теорія функціональних систем П. К. Анохіна, теорія Л. С. Виготського про зони розвитку та компенсаторні процеси в системі «особистість», принцип «завтрашньої радості» А. С. Макаренка, гештальтпсихологія. У методиці застосовуються синергетичні методи прогресивного розвитку особистості. Методика має підготовчий і п'ять основних етапів. Протягом підготовчого етапу відбувається встановлення системи взаємозв'язків між активними підсистемами першої сигнальної системи вчителя й учня як учасників розвивального процесу. На першому основному етапі роботи учень виявляє підсистему недостатньо розвинених правильних умінь з тематичного малювання. На другому основному етапі роботи молодший школяр виявляє підсистему достатньо розвинених правильних умінь з малювання з натури та підсистему достатньо розвинених правильних умінь з малювання по пам'яті, які використовуються під час тематичного малювання. На третьому основному етапі роботи дитина створює синестезичний образ себе з вищим рівнем розвитку підсистеми правильних умінь з тематичного малювання. На четвертому основному етапі роботи школяр визначає шлях розвитку та реалізує його: використовуючи створений синестезичний образ як аттрактор, учень здійснює процес розвитку підсистеми правильних умінь з тематичного малювання до досягнення бажаного рівня її розвитку. На п'ятому основному етапі роботи

використовуючи створений синестезичний образ як аттрактор, учень продовжує здійснювати процес розвитку підсистеми вмінь з тематичного малювання до досягнення повного самостійного їх використання на уроці малювання. Методика складається з системи орієнтовних запитань учителя, які стимулюють у молодших школярів розвиток умінь виділяти головні та другорядні предмети, ритм, рівновагу, симетрію й асиметрію тематичного малюнка. Методика сприяє становленню в молодших школярів умінь правильно ставити проміжні та кінцеву цілі, долати труднощі, які виникають в процесі досягнення мети. Методику можна застосовувати для роботи зі здоровими, слабозорими, слабочуючими учнями початкових класів, з молодшими школярами з легкою розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку, дитячим церебральним паралічем.

Ключові слова: синергетика, тематичне малювання, розвиток, молодші школярі.

Золотарева Т.В. Методика стимулювання розвитку у младших школьников умения использовать правила создания композиции в процессе тематического рисования. В статье предлагается методика стимулювання розвитку у младших школьников умения использовать правила создания композиции в процессе тематического рисования. В основе методики лежат принципы синергетики, теория функциональных систем П. К. Анохина, теория Л. С. Выготского о зонах развития и компенсаторных процессах в системе «личность», принцип «завтрашней радости» А. С. Макаренко, гештальтпсихология. В методике применяются синергические методы прогрессивного развития личности. Методика имеет подготовительный и пять основных этапов. В течение подготовительного этапа происходит установление системы взаимосвязей между активными подсистемами первой сигнальной системы учителя и ученика как участников развивающего процесса. На первом основном этапе работы ученик обнаруживает подсистему недостаточно развитых правильных умений по тематическому рисованию. На втором основном этапе работы младший школьник обнаруживает подсистему достаточно развитых правильных умений по рисованию с натуры и подсистему достаточно развитых правильных умений по рисованию по памяти, которые используются во время тематического рисования. На третьем основном этапе работы ребенок создает синестезический образ себя с высшим уровнем развития подсистемы правильных умений по тематическому рисованию. На четвертом основном этапе работы школьник определяет путь развития и реализует его: используя созданный синестезический образ как аттрактор, ученик осуществляет процесс развития подсистемы правильных умений по тематическому рисованию до достижения желаемого уровня ее развития. На пятом основном этапе работы,

используя созданный синестезический образ как аттрактор, ученик продолжает осуществлять процесс развития подсистемы умений по тематическому рисованию до достижения полного самостоятельного их использования на уроке рисования. Методика состоит из системы ориентировочных вопросов учителя, которые стимулируют у младших школьников развитие умения выделять главные и второстепенные предметы, ритм, равновесие, симметрию и асимметрию тематического рисунка. Методика способствует становлению у младших школьников умения правильно ставить промежуточные и конечную цели, преодолевать трудности, которые возникают в процессе достижения цели. Методику можно применять для работы со здоровыми, слабовидящими, слабослышащими учениками начальных классов, с младшими школьниками с легкой умственной отсталостью, задержкой психического развития, детским церебральным параличом.

Ключевые слова: синергетика, тематическое рисование, развитие, младшие школьники.

Zolotaryova T. V. Method of stimulation of development for pupils of junior forms of ability to use rules of creation of composition in the process of the thematic drawing. A method of stimulation of development from pupils of junior forms of skills to use rules of creation of composition in the process of the thematic drawing is offered in the article. There are principles of synergetics, theory of the functional systems of P. C. Anokhin, theory of L. S. Vygotskiy about the areas of development and compensational processes in the system «personality», principle of «tomorrow gladness» of A. S. Makarenko, gestaltpsychology in the basis of method. There are sinergistical methods of progressive development of personality are used in the method. A method has propedevtical stage and five basis stages. During the preparatory stage arise the system of intercommunications between the active subsystems of the first signal system of teacher and pupil as of participants of developing process. As a result of realization of the first basis stage of work the pupil reveals a subsystem insufficiently well developed correct skills of the thematic drawing. In the issue of realization of the second basis stage of work the pupil reveals a subsystem of highly developed correct skills of the drawing from nature and subsystem of highly developed correct skills of the drawing from memory, which are used during the thematic drawing. In consequence of realization of the third basis stage of work the pupil creates synsense image of itself with the higher level of development of subsystem of correct skills of the thematic drawing. On the fourth basis stage of work the pupil determines the way of development and will realize him: using the created synsense image as attractor, the pupil carries out the process of development of subsystem of correct skills on the thematic drawing to achievement of the desired level of its development. On the fifth basis stage

of work, using the created synsense image as attractor, the pupil continues to carry out the process of development of subsystem of skills on the thematic drawing to achievement of their complete independent use on the lesson of drawing. The method consists of the system of approximate questions of teacher, which stimulate of the pupils development of skills to select main and secondary objects, rhythm, equilibrium, symmetry and asymmetry of thematic picture. The method is instrumental in becoming in pupils of skills correctly to put intermediates and ultimate aims, to overcome difficulties, which arise up in the process of attainment of aim. Healthy pupils, pupils with bad eyesight and dull hearing, pupils with easy mental defectiveness and delay of psychical development, pupils with child's cerebral paralysis can use this method.

Key words: synergetics, thematic drawing, development, junior schoolboys.

Постановка проблеми. Освітній процес у сучасних спеціальних навчально-виховних закладах для дітей з психофізичними порушеннями поступово переходить до нової парадигми освіти – холістичної, синергетичної. Новітні підходи до становлення особистості дітей з психофізичними порушеннями вимагають подальшого дослідження проблеми управління вертикальними процесами розвитку, абілітації, корекції, реабілітації, компенсації, гіперкомпенсації у системах «особистість» і «дефект». Управління згаданими процесами полягає у пригніченні самоорганізації та стимулюванні саморуйнування біологічних, психологічних і соціальних підсистем системи «дефект» (у кожної людини є недоліки, які її турбують) і пригніченні саморуйнування та стимулюванні самоорганізації біологічних, психологічних і соціальних підсистем системи «особистість» людини відповідно до зон розвитку, у яких знаходяться підсистеми, та їхніх системних властивостей. Однією з досить результативних щодо подолання й мінімізації дефектів і найбільш природних у задоволенні потреб людини у самовдосконаленні та самореалізації є синергетична медико-психолого-педагогічна технологія управління вертикальними процесами у системах «особистість» і «дефект». Дана технологія є складовою холістичної моделі управління саморозвитком біологічної, психологічної та соціальної підсистем людини через «приховані структури-аттрактори сприятливого і здорового майбутнього, яке є проявом власних шляхів, що підтримують людину, і внутрішніх сил слідувати цими шляхами» [5, с. 129]. Однією з методик даної технології, є запропонована нами синергетична психолого-педагогічна дидактична методика стимулювання розвитку в молодших школярів уміння використовувати правила створення композиції в процесі тематичного малювання.

Аналіз актуальних досліджень. В основі структури методики стимулювання розвитку в молодших школярів уміння використовувати правила створення композиції в процесі тематичного малювання лежать наступні теоретико-практичні дослідження: **по-перше**, теорія функціональних систем П. К. Анохіна [1], оскільки етапи структури даної методики відповідають елементам функціональної системи; **по-друге**, принцип «завтрашньої радості» А. С. Макаренка [4, с. 397], який сприяє досягненню складних багатоступінчастих цілей, оскільки «завтрашня радість» за А. С. Макаренком – це «акцептор результату» за П. К. Анохіним: акцептори проміжних результатів – ближні цілі-аттрактори, які включаються в загальну мету, акцептор остаточного результату – дальня мета-аттрактор, яка включає в себе кілька проміжних цілей. Завтрашня радість допомагає людині сприймати себе з випереджаючим відображенням – відображенням того, чого в неї ще немає. Отже, принцип «завтрашньої радості» є основоположним у досягненні проміжних та кінцевої цілей, які задовольняють потреби людини в певних знаннях, уміннях, навичках; **по-третє**, уточнена нами теорія Л. С. Виготського про зони розвитку [3], яка корелює з теорією функціональних систем П. К. Анохіна. В процесі дослідження ми з'ясували, що системи «особистість» і «дефект» та структури, які в них виникають, проходять не дві, а чотири зони розвитку. Отже, зона найближчого прогресивного розвитку та зона найближчого регресивного розвитку співпадають з акцепторами проміжних результатів, а зона актуального прогресивного розвитку та зона актуального регресивного розвитку – з акцептором остаточного результату; **по-четверте**, теорія Л. С. Виготського про компенсаторні процеси в системі «особистість». На думку науковця, дефект стимулює процеси самоорганізації в системі «особистість» дитини з психофізичними порушеннями, внаслідок чого дитина прагне до компенсації та гіперкомпенсації свого дефекту, що можливо лише у випадку переживання людиною своєї малоцінності або труднощів, які виникають у неї при виконанні певної роботи: «з одного боку, дефект є мінус, обмеження, слабкість, применшення розвитку; з другого – саме тому, що він створює труднощі, він стимулює підвищений, посилений рух уперед. Центральне положення сучасної дефектології таке: кожен дефект створює стимул для вироблення компенсації» [2, с. 14]. Отже, дефект викликає саморуйнування одних підсистем особистості та самоорганізацію інших, стимулюючи в останніх компенсаторні процеси; **по-п'яте**, принципи синергетики, які сприяють розумінню систем «особистість» і «дефект» як відкритих, нелінійних, нерівноважних, складних і здатних до постійного об'ємного ускладнення та спрощення в процесі самоорганізації та саморуйнування, що сприяє реалізації синергетичних та евристичних методів освіти; **по-шосте**, принципи евристики, які корелюють з принципами синергетики та проявляються в даній методиці фрактально; **по-сьоме**, синергетичні

методи освіти, запропоновані В. О. Цикінім [5, с. 224-226] для здорових людей; адаптувавши дані методи до потреб людей з ПФП і розмістивши їх у певній послідовності, яка враховує теорію функціональних систем П. К. Анохіна, теорію Л. С. Виготського про зони розвитку та принципи синергетики, ми помітили, що синергетичні методи освіти утворюють розвивальну, абілітаційну, корекційну, реабілітаційну, компенсаційну та гіперкомпенсаційну методики управління вертикальними процесами у системах «особистість» і «дефект»; **по-восьме**, евристичні методи освіти, які корелюють з синергетичними методами освіти та включаються в дану методику фрактально; **по-дев'яте**, гештальтпсихологія, застосування якої сприяє більш активному використанню підсистем першої сигнальної системи під час роботи підсистем другої сигнальної системи, що значно підвищує результативність застосування даної методики синергетичної медико-психолого-педагогічної технології управління вертикальними процесами у системах «особистість» і «дефект».

У попередніх публікаціях ми висвітлили загальний зміст, а також макро- та мікроструктуру синергетичної психолого-педагогічної дидактичної методичної системи опосередкованого корекційного управління розвитком учнів початкових класів спеціальних шкіл, яка складається з трьох великих етапів: розвивальної роботи з тематичного малювання (застосована розвивальна методика технології), корекційної роботи з розв'язування простих задач (застосована корекційна методика технології) і розвивальної роботи зі складання простих задач (застосована розвивальна методика технології). Однак ми не конкретизували зміст окремих методик названої методичної системи.

Метою даної **статті** є висвітлення системи орієнтовних запитань учителя, які стимулюють у молодших школярів розвиток умінь виділяти різноманітними способами головні та другорядні предмети, ритм, рівновагу, симетрію й асиметрію тематичного малюнка.

Виклад основного матеріалу. В синергетичній психолого-педагогічній дидактичній методиці стимулювання розвитку в молодших школярів умінь використовувати правила створення композиції в процесі тематичного малювання застосовуються синергетичні методи прогресивного розвитку особистості – способи стимулювання власної діяльності людини, спрямованої на процес набуття системою «особистість» вищої якості внаслідок заміни менш досконалих елементів більш досконалішими та формування і розширення ієрархічних рівнів після приєднання нових елементів. Синергетичні методи прогресивного розвитку особистості відображають сутність процесу розвитку, способами реалізації якого вони є. Послідовність розміщення методів у методиці залежить від їхньої мети. Синергетичні методи прогресивного розвитку особистості є етапами здійснення процесу розвитку, при чому реалізація наступного етапу може початись тільки

після досягнення мети попереднього, що дозволяє вчасно помічати незаплановані відхилення від головної мети процесу розвитку і попереджати небажані затримки у роботі. Синергетичні методи допомагають дитині визначити мету роботи над собою, сприяють позитивному мотивуванню такої діяльності. В результаті досягнення мети задовольняється потреба дитини, отже, стимулюється самостійність у задоволенні її потреб та відповідальність за свої дії перед собою та перед іншими, що підвищує ефективність освітнього процесу.

Синергетична психолого-педагогічна дидактична методика стимулювання розвитку в молодших школярів уміння використовувати правила створення композиції в процесі тематичного малювання складається з підготовчого та п'яти основних етапів. Протягом **підготовчого етапу** здійснюється налаштування на роботу вчителя й учня за допомогою такого методу роботи, як модифікація лінійної освітньої ситуації в нелінійну. Метою даного методу є створення атмосфери взаємної довіри учасників розвивального процесу через зміну системи морфогенів, які знаходяться в освітньому середовищі. На даному етапі відбувається встановлення системи взаємозв'язків між активними підсистемами першої сигнальної системи учасників розвивального процесу. На **першому основному етапі** роботи головним методом є нелінійний розвиваючий діалог, мета якого полягає у виявленні підсистеми недостатньо розвинених правильних умінь з тематичного малювання. На **другому основному етапі** роботи головним методом є пробуджуючий розвиток, мета якого полягає у виявленні підсистеми достатньо розвинених правильних умінь з малювання з натури та підсистеми достатньо розвинених правильних умінь з малювання по пам'яті, які використовуються під час тематичного малювання. На **третьому основному етапі** роботи головним методом є гештальтрозвиток, мета якого полягає у створенні синестезичного образу себе з вищим рівнем розвитку підсистеми правильних умінь з тематичного малювання. На **четвертому основному етапі** роботи головним методом є саморозвиток, мета якого полягає у визначенні шляху розвитку та його реалізації: використовуючи створений синестезичний образ як аттрактор, учню необхідно здійснювати процес розвитку підсистеми правильних умінь з тематичного малювання до досягнення бажаного рівня її розвитку. На **п'ятому основному етапі** роботи головним методом є розвиток як фазовий перехід, мета якого полягає у тому, що, використовуючи створений синестезичний образ як аттрактор, учень продовжує здійснювати процес розвитку підсистеми вмінь з тематичного малювання до досягнення повного самостійного їх використання на уроці малювання. Структура методики полягає у безпосередніх та опосередкованих взаємозв'язках між підготовчим та п'ятьма основними етапами; головною ознакою структури даної

методики є фрактальність її побудови, що було висвітлено нами в попередніх публікаціях.

На кожному етапі розвивальної роботи вчитель ставить учню систему запитань, стимулюючи його образотворчу діяльність і спрямовуючи до пошуку правильних підходів до вирішення запропонованих навчальних завдань. Отже, методика являє собою систему запитань, відповідаючи на які, дитина досягає поставленої мети розвитку певних підсистем своєї системи «особистість». Всі запитання методики є факторами мофогенезу для системи «особистість» та факторами морфодеструкції для системи «дефект» (що є профілактикою утворення нових підсистем системи «дефект»), оскільки вони сприяють появі у названих систем дитини корисного пристосувального результату до навколишнього середовища. Запитання стимулює дитину до постановки мети, попереджає некоректну її постановку, спрямовує хаотичні прагнення щодо її досягнення. Яка істотна ознака того, що мета певного етапу досягнута? Знайдено відповідь на поставлене запитання. Відповівши на запитання перших трьох етапів методики (нелінійного розвиваючого діалогу, пробуджуючого розвитку та гештальтрозвитку), дитина одразу досягає їх мети. Мета етапів саморозвитку та розвитку як фазового переходу досягається поступово, оскільки складається з двох частин: 1) відповідь на питання, яка дозволяє визначити шлях розвивальної роботи і 2) реалізація наміченого шляху протягом певного часу, визначеного індивідуально для кожної підсистеми особистості.

Пропонуємо систему орієнтовних запитань, які стимулюють у молодших школярів розвиток уміння виділяти різноманітними способами головні та другорядні предмети, ритм, рівновагу, симетрію й асиметрію тематичного малюнка. Зміст та кількість запитань може варіюватись залежно від рівнів розвитку активних під час тематичного малювання підсистем системи «особистість» кожного школяра, а також від наявності у нього відповідних підсистем системи «дефект».

1. Система орієнтовних запитань учителя, яка стимулює учня до виділення головних і другорядних предметів тематичного малюнка та визначення його сюжетно-композиційного центру. Підготовчий етап. Який предмет стане сюжетно-композиційним центром твого малюнку? Ти вмієш малювати цей предмет? Ти хочеш уміти малювати цей предмет? Які предмети будуть другорядними на твоєму малюнку? Ти вмієш малювати ці предмети? Ти хочеш уміти малювати ці предмети? **Перший етап.** Що в тобі є такого, що заважає тобі навчитись малювати цей предмет? **Другий етап.** Що в тобі є такого, що може допомогти тобі навчитись малювати цей предмет? Які вміння з малювання з природи допоможуть тобі навчитись малювати цей предмет? Які вміння з малювання по пам'яті допоможуть тобі навчитись малювати цей предмет? **Третій етап.** Якого кольору твій настрій, коли у тебе не виходить намалювати цей предмет? Уяви, що у тебе вийшло намалювати цей предмет. Що ти відчуваєш? Якого кольору буде твій настрій, коли

ти намалюєш цей предмет? Запам'ятай цей настрій. Він допоможе тобі намалювати предмет, який поки що в тебе не виходить. **Четвертий етап.** Попередньо необхідно допомогти дитині самостійно відповісти на такі запитання: Що ти можеш зробити, щоб подолати те, що заважає тобі навчитись малювати цей предмет? Як ти можеш використати вміння з малювання з натури, які тобі допомагають навчитись малювати цей предмет? Як ти можеш використати вміння з малювання по пам'яті, які тобі допомагають навчитись малювати цей предмет? Щоразу перед початком виконання завдання давати дитині таку установку: «Уяви, що у тебе вийшло намалювати цей предмет. Що ти відчуваєш? Якого кольору твій настрій? Пригадай, що тобі потрібно робити, щоб це завдання стало легшим? (Учень пригадує свої відповіді на такі питання: Що ти можеш зробити, щоб подолати те, що заважає тобі навчитись малювати цей предмет? Як ти можеш використати вміння з малювання з натури, які тобі допомагають навчитись малювати цей предмет? Як ти можеш використати вміння з малювання по пам'яті, які тобі допомагають навчитись малювати цей предмет?) Використовуй уміння з малювання з натури та по пам'яті, які тобі допомагають намалювати цей предмет. Тепер починай виконувати завдання. Зроби все, що зможеш, для того, щоб якнайкраще його виконати. У тебе з'явиться гарний настрій.» **П'ятий етап.** Чи з'явилось у тобі те, що заважає тобі малювати цей предмет стільки разів, скільки потрібно, щоб ти остаточно впевнився, що малювання цього предмету дається тобі легко? Як ти можеш послабити або подолати в собі те негативне, що заважає тобі малювати цей предмет стільки разів, скільки потрібно, щоб ти остаточно впевнився, що малювання цього предмету дається тобі легко? Чи з'явилось у тобі те, що допомагає тобі малювати цей предмет стільки разів, скільки потрібно, щоб ти остаточно впевнився, що малювання цього предмету дається тобі легко? Як ти можеш підсилити в собі і використати те позитивне, що допомагає тобі малювати цей предмет стільки разів, скільки потрібно, щоб ти остаточно впевнився, що малювання цього предмету дається тобі легко? Слід зауважити, що замість словосполучення «цей предмет» використовуються назви предметів, які дитина вчиться малювати; замість словосполучень «те негативне», «те позитивне» використовуються назви позитивних рис і недоліків, які визначила дитина як провідні потреби чи проблеми.

2. Система орієнтовних запитань учителя, яка стимулює учня до вибору та використання способів виділення сюжетно-композиційного центру, ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії тематичного малюнка. Способи виділення сюжетно-композиційного центру, ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії тематичного малюнка за допомогою характеристик головних та другорядних предметів представлені в таблиці 1. Систему запитань щодо вибору та використання способів застосування кожного правила створення композиції необхідно задавати окремо.

Таблиця 1.

Способи виділення сюжетно-композиційного центру, ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії тематичного малюнка

Спосіб виділення композиційного центру, ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії	Головні предмети	Другорядні предмети
Розміщення предмета на площині картини	Близько до геометричного центру картини	Далеко від геометричного центру картини
Відстань між предметами на площині малюнка	Мала	Велика
Кольори предметів	Холодні	Теплі
	Теплі	Холодні
Тон предмета	Світлий	Темний
	Темний	Світлий
Форма предмета	Круг (трикутник, квадрат, прямокутник)	Трикутник, квадрат, прямокутник (круг)
Розмір предмета	Великий (малий)	Малий (великий)
	Довгий (короткий)	Короткий (довгий)
	Широкий (вузький)	Вузький широкий)
	Високий (низький)	Низький (високий)
	Товстий (тонкий)	Тонкий (товстий)
Глибокий (мілкий)	Мілкий (глибокий)	
Ступінь узагальненості зображення предмета	Низька	Висока
Чіткість зображення предмета	Висока	Низька
Кількість деталей предмета	Велика	Мала

Підготовчий етап. Які способи виділення сюжетно-композиційного центру (ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії) ти знаєш? Якими способами ти хочеш виділити сюжетно-композиційний центр (ритм, рівновагу, симетрію й асиметрію) на своєму малюнку? Які способи найкраще розкривають зміст сюжетно-композиційного центру (ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії) твого малюнку? **Перший етап.** Що в тобі є такого, що заважає тобі вибрати (використати) способи виділення сюжетно-композиційного центру (ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії) на твоєму малюнку? **Другий етап.** Що в тобі є такого, що може допомогти тобі вибрати (використати) способи виділення сюжетно-композиційного центру (ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії) на твоєму малюнку? Які вміння допоможуть тобі вибрати (використати) способи виділення сюжетно-композиційного центру (ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії) на твоєму малюнку?

Система вмінь, необхідних учню для того, щоби правильно вибрати (використати) способи виділення сюжетно-композиційного центру (ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії), включає вміння: 1) визначати геометричний центр аркуша паперу (майбутнього малюнку) і розміщувати в ньому головний предмет, який стане

сюжетно-композиційним центром малюнку; 2) відрізнити головне і другорядне; 3) вибрати предмети та визначати взаємозв'язки між ними відповідно темі малювання; 4) визначати загальну форму предмета (і форму його частин) за допомогою порівняння її з геометричними фігурами (кругом, квадратом, трикутником тощо); 5) визначати розмір предмета і його частин (великий-малий, довгий-короткий, широкий-вузький, високий-низький, тонкий-товстий, глибокий-мілкий); 6) визначати кількість деталей, якою відрізняється предмет сюжетно-композиційного центру малюнку від другорядних предметів; 7) визначати чіткість зображення деталей головного та другорядних предметів відповідно закону «впливу рами», повітряної та лінійної перспективи тощо; 8) визначати відстань між елементами сюжетно-композиційного центру (предметами, з яких він складається) та відстань між другорядними предметами на площині малюнку; 9) користуватись простим, кольоровими і восковими олівцями, фломастерами, акварельними і гуашевими фарбами, пензликами, водою, палітрою тощо (відповідно меті уроку); 10) розрізнити світлі і темні тони; 11) розпізнавати холодні й теплі кольори.

Третій етап. Якого кольору твій настрої, коли у тебе не виходить вибрати (використати) способи виділення сюжетно-композиційного центру (ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії) на твоєму малюнку? Уяви, що ти вибрав (використав) способи виділення сюжетно-композиційного центру (ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії) на твоєму малюнку. Що ти відчуваєш? Якого кольору буде твій настрої, коли ти вибереш (використаєш) способи виділення сюжетно-композиційного центру (ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії) на твоєму малюнку? Запам'ятай цей настрої. Він допоможе тобі вибрати (використати) способи виділення сюжетно-композиційного центру (ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії) на твоєму малюнку, що поки що в тебе не виходить. **Четвертий етап.** Попередньо необхідно допомогти дитині самостійно відповісти на такі запитання: Що ти можеш зробити, щоб подолати те, що заважає тобі вибрати (використати) способи виділення сюжетно-композиційного центру (ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії) на твоєму малюнку? Як ти можеш застосувати вміння, які тобі допомагають тобі вибрати (використати) способи виділення сюжетно-композиційного центру (ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії) на твоєму малюнку? Щоразу перед початком виконання завдання давати дитині таку установку: «Уяви, що у тебе вийшло вибрати (використати) способи виділення сюжетно-композиційного центру (ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії) на твоєму малюнку. Що ти відчуваєш? Якого кольору твій настрої? Пригадай, що тобі потрібно робити, щоб це завдання стало легшим? (Учень пригадає свої відповіді на такі питання: Що ти можеш зробити, щоб подолати те, що заважає тобі вибрати (використати) способи виділення сюжетно-композиційного центру (ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії) на твоєму малюнку? Як ти можеш застосувати вміння, які тобі допомагають вибрати

(використати) способи виділення сюжетно-композиційного центру (ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії) на твоєму малюнку?) Застосовуй уміння, які тобі допомагають вибрати (використати) способи виділення сюжетно-композиційного центру (ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії) на твоєму малюнку. Тепер починай виконувати завдання. Зроби все, що зможеш, для того, щоб якнайкраще його виконати. У тебе з'явиться гарний настрій.» **П'ятий етап.** Чи з'явилося у тобі те, що заважає тобі вибрати (використовувати) способи виділення сюжетно-композиційного центру (ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії) на твоєму малюнку стільки разів, скільки потрібно, щоб ти остаточно впевнився, що така робота дається тобі легко? Як ти можеш послабити або подолати в собі те негативне, що заважає тобі вибрати (використовувати) способи виділення сюжетно-композиційного центру (ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії) на твоєму малюнку стільки разів, скільки потрібно, щоб ти остаточно впевнився, що така робота дається тобі легко? Чи з'явилося у тобі те, що допомагає тобі вибрати (використовувати) способи виділення сюжетно-композиційного центру (ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії) на твоєму малюнку стільки разів, скільки потрібно, щоб ти остаточно впевнився, що така робота дається тобі легко? Як ти можеш підсилити в собі і застосувати те позитивне, що допомагає тобі вибрати (використовувати) способи виділення сюжетно-композиційного центру (ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії) на твоєму малюнку стільки разів, скільки потрібно, щоб ти остаточно впевнився, що така робота дається тобі легко? Слід зауважити, що замість словосполучень «те негативне», «те позитивне» використовуються назви позитивних рис і недоліків, які визначила дитина як провідні потреби чи проблеми.

Висновки. Синергетична психолого-педагогічна дидактична методика стимулювання розвитку в молодших школярів уміння використовувати правила створення композиції в процесі тематичного малювання пригнічує саморуйнування та стимулює самоорганізацію психологічної та соціальної підсистем системи «особистість», здійснюючи зовнішнє та забезпечуючи внутрішнє управління діяльністю підсистем умінь з тематичного малювання, сприяючи закріпленню нових емерджентних якостей психологічної та соціальної складових системи «особистість» дитини. Дану методичну систему можна застосовувати для роботи зі здоровими, слабозорими, слабочуючими учнями початкових класів, з молодшими школярами з легкою розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку, дитячим церебральним паралічем; у модифікованому вигляді методична система може бути використана в освітньому процесі осіб з іншими психофізичними порушеннями.

У подальшому необхідно уточнити особливості системи запитань педагога в залежності від системи психофізичних порушень дітей і дорослих різних категорій.

Список використаних джерел

- 1. Анохин П. К.** Очерки по физиологии функциональных систем / Анохин П. К. – М. : Медицина, 1975. – 448 с.
- 2. Выготский Л. С.** Основные проблемы современной дефектологии / Выготский Л. С. // Психология детей с отклонениями и нарушениями психического развития / Сост. и общая ред. В. М. Астапова, Ю. В. Микадзе. – СПб.: Питер, 2002. – 384 с.
- 3. Выготский Л. С.** Основы дефектологии / Выготский Л. С. – СПб. : Изд-во «Лань», 2003. – 656 с.
- 4. Макаренко А. С.** Педагогические сочинения : в 8-ми т. / Сост. : Л. Ю. Гордин, А. А. Фролов / Макаренко А. С. – М. : Педагогика, 1984. – 512 с. – Т. 3.
- 5. Цикин В. А.** Синергетика и образование : новые подходы [монография] / В. А. Цикин, А. В. Брижатый. – Сумы : СумГПУ, 2005. – 276

References

- 1. Anohin P. K.** Ocherki po fiziologii funkcional'nyh sistem / Anohin P. K. – M. : Medicina, 1975. – 448 s.
- 2. Vygotskii L. S.** Osnovnye problemy sovremennoi defektologii / Vygotskii L. S. // Psihologiya detei s otkloneniyami i narusheniyami psihicheskogo razvitiya / Sost. i obschaya red. V. M. Astopova, YU. V. Mikadze. – SPb.: Piter, 2002. – 384 s.
- 3. Vygotskii L. S.** Osnovy defektologii / Vygotskii L. S. – SPb. : Izd-vo «Lan'», 2003. – 656 s.
- 4. Makarenko A. S.** Pedagogicheskie sochineniya : v 8-mi t. / Sost. : L. YU. Gordin, A. A. Frolov / Makarenko A. S. – M. : Pedagogika, 1984. – 512 s. – T. 3.
- 5. Cykin V. A.** Sinergetika i obrazovanie : novye podhody [monografiya] / V. A. Cykin, A. V. Brizhatyi. – Sumy : SumGPU, 2005. – 276

Received 11.01.2016

Reviewed 25.02.2016

Accepted 27.03.2016